

наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 11 жовтня 2016 р. № 780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF#Text>

10. Структура сукупних витрат домогосподарств (1999-2019). *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 № 722/2019 // *Офіційний сайт Верховної ради України: Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

12. Шерингова економіка: аналіз сучасного стану та можливостей її розвитку в Україні : наук. роб. Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2018. URL : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/4085/sheryngovaekonomika.pdf> (дата звернення: 23.07.2019).

13. The Social Progress. URL : <https://www.socialprogress.org/>.

ГЛАВА 2.4. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Бицюра Ю.В., к.е.н.,

доцент кафедри економіки освіти, НПУ імені М.П. Драгоманова

В умовах формування постіндустріального суспільства, сьогодні у багатьох розвинутих країнах соціальне підприємництво використовується для розв'язання соціальних проблем, соціальної спрямованості економіки. Це стосується особливо тих проблем, які не вирішуються або не в повній мірі вирішуються державою, а комерційне підприємництво ігнорує їх через низьку прибутковість або взагалі відсутність прибутку.

У розвинутих країнах суб'єкти комерційного підприємництва активно беруть участь у розв'язанні соціальних, екологічних та інших проблем в житті місцевої громади, суспільному житті в цілому. Все більше власників та менеджерів підприємств усвідомлюють, що сучасний бізнес повинен бути соціально орієнтованим, а не лише спрямованим на отримання прибутку і збагачення своїх співвласників. Саме це спонукає багатьох суб'єктів економіки розвивати соціальне підприємництво.

Особливо важливим в Україні, де вкрай обмежені державні ресурси, є розвиток соціального підприємництва у розв'язанні соціальних проблем. Низький рівень соціально-економічного розвитку в Україні ускладнюється викликами, які пов'язані з нестабільною військово-політичною ситуацією. Це загострило раніше існуючі соціальні проблеми та обумовило появу вразливих категорій громадян – внутрішньо переміщених осіб та ветеранів військових дій.

Держава не в змозі ефективно самотійно вирішувати багато соціальних проблем і потребує допомоги з боку соціально орієнтованих підприємців. На вирішення соціальних проблем засобами державного регулювання потрібно значно більше ресурсів порівняно з приватним сектором, який може застосувати інноваційні способи вирішення проблеми, раціональніше використовує фінансові та виробничі ресурси.

Поняття «соціальне підприємництво» вперше почало використовуватися в 60-х роках, однак широко вживаним стало у 80-х роках і пов'язане з вирішенням соціальних проблем та пошуком альтернативних джерел їх фінансування. Соціальне підприємництво часто пов'язують з неприбутковими організаціями, або ж відносять до видів соціальної відповідальності підприємництва, що реалізують соціальні програми.

На нашу думку, головна різниця між соціальними і комерційними підприємцями полягає у різній мотивації їх діяльності. Так, основна мета підприємницької діяльності полягає в максимізації прибутку (економічного ефекту), а соціальне підприємництво спрямоване на досягнення соціального ефекту від своєї діяльності. Тобто соціальні підприємці – це новатори, які використовують інноваційні ідеї та виробничі ресурси для прискорення соціальних змін та вирішення соціальних проблем.

Одне з ґрунтовних визначень соціального підприємництва дав Грегорі Діз, який сформулював п'ять факторів, що визначають соціальне підприємництво [12, с.4].

1. Прийняття на себе зобов'язань щодо створення благ соціального значення (не лише приватного значення);
2. Знаходження та використання нових можливостей щодо обслуговування цих зобов'язань;
3. Забезпечення безперервного процесу нововведень, адаптації і навчання;
4. Діяти сміливо, не обмежуючись наявними ресурсами;

5. Висока відповідальність підприємця за результати своєї діяльності по відношенню до клієнтів та суспільства в цілому.

Галушка З.І. розкриває сутність соціального підприємництва як феномену, що передбачає розуміння прибутку не як мети, а як індикатора і соціального потенціалу бізнесу. Соціальне підприємництво – це спосіб мислення, стиль життя, коли беручи на себе відповідальність за ефективність та соціальну важливість результатів, особа чи команда успішно реалізовує інноваційну ідею. Соціальне підприємництво може набирати різні форми діяльності: особистості, що вирішують соціальні проблеми; громада, що самоорганізовується для власного добробуту; бізнес-підприємства із соціальним впливом; фінансово стабільні громадські організації; соціальні інноватори [3, с.17].

Отже, соціальне підприємництво все більше проявляє себе як тенденцію подальшої соціалізації підприємництва, як якісно новий підхід до вирішення соціальних проблем в умовах формування постіндустріального суспільства.

Розглянемо основні підходи до визначення концепції соціального підприємництва. Так, у країнах Північної і Південної Америки є підхід, за яким соціальним підприємництвом називають підприємницьку діяльність неприбуткових недержавних організацій, яка спрямована на реалізацію статутних цілей цих організацій. Наприклад, статутні цілі UPO направлені на вирішення соціальних проблем, надання послуг та поліпшення якості життя.

У Європі соціальне підприємництво визначається як підприємництво з соціальною місією. Так, британська модель соціального підприємництва характеризується зміною пріоритетів підприємницької діяльності. На перше місце виходить соціальний аспект або соціальний ефект від підприємницької діяльності, випереджаючи значення її фінансової ефективності [13].

Третє визначення соціального підприємництва впливає із специфіки діяльності міжнародних приватних і суспільних фондів, створених для розвитку цього напряму соціально-економічної діяльності. Наприклад, Schwab Foundation for Social Entrepreneurship (Швейцарія) і Skoll Foundation (США), визначають соціальне підприємництво як інноваційну підприємницьку діяльність заради поліпшення становища громади і відновлення соціальної справедливості. Найбільш важливе в цій концепції – це роль соціального підприємця, що є лідером, новатором і рушійною силою соціальних перетворень в громаді. Діяльність вказаних фундаторів –

це пошук соціальних новаторів у всьому світі і їх підтримка, залучення ресурсів, обмін технологіями і досвідом, формування мережі соціальних підприємців [14].

Зарубіжні моделі соціального підприємництва відрізняються ступенем і формами його підтримки з боку держави:

Модель Північної Європи (Бельгії, Нідерландів, Норвегії, Швеції) характеризується активною підтримкою держави.

Моделі США, Канади, Японії містять регулювання на рівні підприємств, використання благодійництва.

Модель Центральної Європи (Австрії, Німеччини, Франції) відрізняється адресними соціальними програмами і бізнес-проектами.

Модель Великої Британії характеризується значними соціальними інвестиціями [11, с. 107].

Сьогодні у розвинених країнах світу набула поширення «соціальна відповідальність бізнесу», зміст якої розуміється як відповідальність організації, компанії за вплив рішень і дій на суспільство, навколишнє середовище шляхом прозорості та етичної поведінки, яка сприяє сталому розвитку, у т.ч. здоров'ю і добробуту суспільства; відповідає чинному законодавству і міжнародним нормам поведінки; інтегрована у діяльність організації та практикується в її відносинах. До соціально відповідального бізнесу належать прибуткові компанії, які мають подвійну мету – отримання прибутку і соціальної користі. Соціально відповідальний бізнес є добровільною діяльністю підприємств приватного і державного секторів, спрямованою на дотримання високих стандартів господарської діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище з метою вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій; створення партнерських взаємовідносин між бізнесом, суспільством і державою; покращення результативності бізнесу у довгостроковому періоді [9].

Отже, соціально відповідальний бізнес і соціальне підприємництво це не тотожні поняття. Соціальна відповідальність має бути атрибутом усіх – підприємств, організацій, держави і тому спільне вирішення соціальних проблем є не менш важливим, ніж відрахування до державного бюджету на соціальні потреби. Вихід вітчизняних підприємств на міжнародні ринки, співпраця з іноземними інвесторами та зростаюча конкуренція вимагають від них дотримання загальноприйнятих стандартів – прозорості, соціальної відповідальності, готовності звітувати перед місцевою громадою.

Зауважимо, що всі сучасні підприємства мають дотримуватися принципів соціальної відповідальності, однак не всі вони є соціальними підприємцями. Головними характерними рисами соціального підприємництва є наступні:

- Соціальний вплив (наявність чіткої і зрозумілої місії, спрямованої на вирішення чи пом'якшення конкретної соціальної проблеми та наявність позитивних соціальних результатів від такої діяльності).

- Інноваційність (застосування нових підходів, нових способів розв'язання соціальних проблем).

- Самоокупність і фінансова стійкість (незалежність від зовнішнього фінансування та сприйняття прибутку як засобу досягнення позитивних соціальних перетворень).

- Масштабність (збільшення масштабу діяльності соціального підприємства на національному й міжнародному рівнях; відтворюваність моделі соціального підприємства в інших географічних і соціальних умовах, а також можливість збільшення обсягів відповідної діяльності).

- Підприємницький підхід (здатність соціального підприємця долати недоліки ринку, знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, що позитивно впливають на суспільство в цілому).

Отже, соціальне підприємництво – це бізнес із соціальною місією та/або ефективний механізм вирішення соціальних проблем. Соціальне підприємництво поєднує у собі чесність, демократію, соціальну та екологічну відповідальність; воно є сучасним підходом до підприємництва 21-ого століття, у якому збережені складові ринкової економіки, де кожний може вільно торгувати, виходячи з попиту та пропозиції, та відкритої конкуренції [9].

У розвинених країнах соціальне підприємництво здійснюється майже в усіх видах економічної діяльності (охороні здоров'я, освіті, соціальному захисті, роздрібній торгівлі, банківській діяльності тощо), зокрема:

- 1) допомога соціально незахищеним верствам населення (інвалідам, безробітним, безпритульним, алкогольно і наркотично залежним особам тощо), насамперед, працевлаштування та реабілітація. Наприклад, Jardins de Coccagne (Франція) – сільськогосподарські підприємства для реабілітації осіб, що тривалий час є безробітними; America's Family (США) – система з надання послуг малозабезпеченим верствам населення;

2) залучення населення до підприємницької діяльності шляхом надання фінансової допомоги соціально незахищеним верствам. Наприклад, Grameen bank (Бангладеш) – банк розвитку суспільства, який надає мікрокредити бідним не вимагаючи гарантій;

3) створення нової продукції на базі переробки відходів і покращення екології. Наприклад, Conserve (Індія) виробляє широкий асортимент продукції з пластикових відходів, здійснюючи переробку сміття, сприяючи зайнятості населення та забезпечення його дешевою продукцією;

4) виробництво і продаж продукції для соціально незахищених груп населення за пільговими цінами. Наприклад, «Інститут здоров'я одного світу» виробляє ліки для бідного населення країн, що розвиваються;

5) протидія криміналізації суспільства. Наприклад, Emergence (Франція) – спортивна організація молоді [7].

Проаналізуємо досвід розвитку соціального підприємництва у розвинутих країнах.

Уряди Іспанії, Португалії, Греції, Бельгії та Франції законодавчо закріпили роботу соціальних підприємств у формі кооперативів, основною рисою яких є демократична форма правління та обов'язковий розподіл акцій компанії між її засновниками, волонтерами та бенефіціарами.

В Іспанії широко відомими є Мандрагонські кооперативи. Ці кооперативи мають власний університет, інститути, школи, дитячі садки. Підприємства створили банк "робоча каса", який надає кооперативам кредити та входить до найкращих у Європі за якістю обслуговування.

У країнах ЄС соціальні підприємства знані як "кооперативи соціальної солідарності" (Португалія), "кооперативи соціальних ініціатив" (Іспанія), "компанії соціальної мети" (Бельгія), "соціальні кооперативи колективної власності" (Франція). Парламент Великобританії узаконив роботу соціальних підприємств (або "компаній, що працюють в інтересах громади" – social interest companies) [4].

В США інвестиції для соціального підприємництва здійснюються у формі венчурної філантропії. Джерелом таких інвестицій стали приватні благодійні фонди. В Європі, крім приватних фондів, доступні кредити та інвестиції надає держава. Отже, основними джерелами фінансування соціального

підприємництва є державні гранти, приватне фінансування, податкові пільги, позики на пільгових умовах тощо.

Як показав аналіз іноземного досвіду щодо основних джерел фінансування соціального підприємництва, з метою подолання обмеженості коштів, що спрямовуються на соціальні інвестиції, в останні роки були створені інститути, які допомагають ефективніше розподіляти капітал в соціальній сфері. Зокрема, соціальні банки (Value Banks), соціальні інвестиційні консультанти (Social investment advisers), соціальні фондові біржі (social stock exchange), соціальні інвестиційні фонди (Social investment funds) [16, с.6-7].

Таким чином, можемо підсумувати, що в Європі соціальні підприємства часто асоціюються з соціальними кооперативами або асоціаціями, створеними для забезпечення зайнятості. У США соціальні підприємства – це зазвичай будь-який вид неприбуткових організацій, які отримують дохід. Кооперативи та трудові колективи, які існують у США, рідко розглядаються як соціальні підприємства.

Соціальні підприємства у країнах Європи надають менше видів послуг порівняно з широким спектром наявних у США. Як правило, європейські соціальні підприємства функціонують у конкретних галузях, у яких держава в певний період зменшила фінансування або яким ніколи не вистачало державного фінансування для повного задоволення потреб суспільства. Тому розвиток соціальних підприємств у кожній з європейських країн, зокрема, залежав від загального рівня добробуту й обставин у кожній європейській країні [13].

Важлива роль соціального підприємництва полягає у підвищенні рівня зайнятості. У країнах ЄС сектор соціальної економіки забезпечує 13,6 млн. робочих місць та формує 8% ВВП [15].

Діючи в Україні соціальні підприємства сильно відрізняються від закордонних аналогів. Практично за кожним з них стоїть певний фонд або гранти, які надають стартовий капітал для того, щоб започаткувати бізнес. Досягнення прибутковості для більшості компаній, що займаються соціальним підприємництвом, – мета далекої перспективи: їх поточні завдання переважно стосуються виконання соціальних програм, а не розробки ефективних бізнес-підходів. Для соціального підприємства повинна бути передбачена державна підтримка, яка зможе забезпечити системні передумови для розвитку сектора соціального підприємництва в Україні [2].

Отже, у сучасних умовах кризового соціально-економічного стану України, який обмежує можливості держави розв'язувати

важливі соціальні проблеми, розвиток соціального підприємництва може виступати як альтернативний шлях вирішення даних проблем.

Значення соціального підприємництва в умовах формування постіндустріального суспільства полягає у наступному:

- сприяє розвитку суспільства завдяки створенню нових робочих місць і форм підприємництва;

- пом'якшує соціальну напругу у суспільстві, що спричинена соціально-економічним розшаруванням, шляхом включення соціально уразливих верств населення у економічну діяльність;

- залучає громадян до волонтерської діяльності, об'єднуючи їх навколо соціальних проблем;

- сприяє розвитку соціально значимих для суспільства послуг, але які залишаються поза увагою комерційного бізнесу у зв'язку з низькою рентабельністю, непопулярністю;

- підвищує економічну ефективність шляхом альтернативного і якомога повного використання ресурсів (відходи виробництва, вторинна сировина, залучення у виробництво соціально уразливих верств населення тощо);

- знижує фінансове навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем.

Для сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні необхідно розробити і реалізувати національні стратегії розвитку соціального підприємництва, які дозволили б об'єднати зусилля всіх зацікавлених сторін – підприємців, громадських організацій і держави. Потрібна комплексна підтримка держави у формі розробки нормативно-правового поля для розвитку соціального підприємництва; забезпечення доступу до стабільного фінансування; надання податкових пільг, дешевих кредитів; підтримка досліджень у сфері соціального підприємництва тощо.

Список використаних джерел

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования; перев. с англ. Изд. 2-е, испр. и доп. М: Academia, 2004. 788 с.

2. Березяк І.І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*: зб. наук. пр. – Острог: Вид-во НУ "Острозька академія". 2014, Випуск 25. С. 31–36.

3. Галушка З.І. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. *Вісник Київського національного*

університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. 2013, №148. С.15-17.

4. Енцо Пецціні. Потенціал інновацій та освоєння нових ділянок для кооперативів. Приклад Італії. *Соціальне підприємництво може змінити ситуацію в Україні: матеріали конференції Сокольської агенції регіонального розвитку*. URL: <http://sedc.lviv.ua/text-podii.html>

5. Ігнатович Н., Гура В. Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка*. 2014, №12(165). С.22–25.

6. Кот Л. До питання про природу і сутність соціального підприємництва. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка*. 2014, №12(165). С.25–30.

7. Макаревич А.Н. Сазонова Т.Ю. Сущность и специфика социального предпринимательства в России. *Российское предпринимательство*. 2012, №24(222). С. 52-56.

8. Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга / за заг. ред. В. Кокотя. Київ, 2020. 98 с.

9. Стратегія сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року. URL: http://www.svb.org.ua/sites/default/files/201310_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini_spilnota_svb.pdf

10. Тоффлер Э. Третья волна /науч. ред. и предисл. П.С. Гуревича. М.: АСТ, 2004. 784 с.

11. Удодова В.І., Шаповал В.І. Дослідження досвіду функціонування національних моделей соціального підприємництва. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2013, №1042. С.105–108.

12. Dees J. Gregory. The Meaning of Social Entrepreneurship. Original Draft: October 31, 1998; Reformatted and revised: May 30, 2001. URL: http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf

13. Keohane, Georgia Levenson, Social Entrepreneurship for the 21st Century. Innovation Cross the Nonprofit, Private and Public Sectors, New York: mc Graw Hill, 2013, p. 151.

14. Schwab Foundation for Social Entrepreneurship. URL: <http://www.schwabfound.org/content/publications>

15. Social Economy EU. URL: <https://www.socialeconomy.eu.org>

16. Social Investment Manual. An Introduction for Social Entrepreneurs. Schwab Foundation for Social Entrepreneurship. URL: <http://www.weforum.org/pdf/schwabfound/SocialInvestmentManual2011.pdf>